

Фонетика (від грецьк. *phonetikos* - звуковий) – розділ мовознавства, у якому вивчається звукова система мови та різноманітні звукові зміни, що відбуваються в мовному потоці.

Орфоепія (від грецьк. *orthos* – прямий, правильний, рівний і *epos* – слово, мова) – це розділ мовознавчої науки, що вивчає сукупність правил про літературну вимову.

Загальна класифікація звуків

Голосні	Приголосні			
	дзвінкі		глухі	
	тверді	м'які	тверді	м'які
[а]	[б]	-	[п]	
[о]	[д]	[д']	[т]	[т']
[у]	[з]	[з']	[с]	[с']
[е]	[ж]	-	[ш]	
[и]	[дж]	[дж']	[ц]	[ц']
[і]	[дж]	-	[ч]	
	[г]	-	[х]	
	[ґ]		[к]	
			[ф]	-
	сонорні			
	тверді	м'які		
	[м]	-		
	[в]	-		
	[н]	[н']		
	[л]	[л']		
	[р]	[р']		
	-	[й]		
	Шиплячі [ж], [ч], [ш], [дж] Губні [б], [п], [в], [м], [ф]			

УВАГА!

- Літери на позначення всіх **дзвінких і сонорних** приголосних розташовані в алфавіті до літери **о**, крім **к**; **глухих** – після **о**, крім **р**.
- Глухий **[ф]** не має дзвінкої пари; **[й]** завжди м'який.
- Літери **д, т, з, с, ц, л, н, р** (де ти з'їси ці лини + р) перед **ь, і, я, ю, є** стають **м'якими** (позначаються у транскрипції [']): *тінь* [т'ін'].
- Усі інші приголосні перед **ь** ніколи не стоять, а перед **і, я, ю, є** стають лише **пом'якшеними** (позначаються у транскрипції [']): *місто* [м'істо]

АЛФАВІТ

Буква – знак, який слугує для позначення на письмі звуку.

Алфавіт – сукупність літер, прийнятих у системі будь-якої мови й розміщених в усталеному прорядку.

Літера	Назва	Літера	Назва	Літера	Назва	Літера	Назва
А а	а	З з	зе	О о	о	Ч ч	че
Б б	бе	И и	и	П п	пе	Ш ш	ша
В в	ве	І і	і	Р р	ер	Щ щ	ща
Г г	ге	Ї ї	ї	С с	ес	Ь ь	знак м'якшення
Ґ ґ	ґе	Й й	йот	Т т	те	Ю ю	ю
Д д	де	К к	ка	У у	у	Я я	я
Е е	е	Л л	ел	Ф ф	еф		
Є є	є	М м	ем	Х х	ха		
Ж ж	же	Н н	ен	Ц ц	це		

Таблиця співвідношення звуків і букв

Літери	Позначають	Приклади
ї	завжди два звуки [йі]	їжа [йіжа]
щ	завжди два звуки [шч]	кущ [кушч]
ь (знак м'якшення)	звука не позначає, указує на м'якість попереднього приголосного	[мал'ва]
я, ю, є	два звуки [йа], [йу], [йе]: - на початку слова; - після голосного; - після апострофа; - після ь	яблуко [йаблуко], пояс [пойас], м'ята [мйата], мільярд [м'іл'йард]
	один звук [а], [у], [е] і м'якість або пом'якшення попереднього приголосного	школяр [школ'ар] купюра [куп'ура]
буквосполучення дж, дз	один звук [дж], [дз], якщо належить до однієї морфеми	бджола [бджола]
	окремі звуки [д] і [ж], [д] і [з], якщо належать до різних морфем	надзвук ^о вий [надзвук ^о вий]
подвоєні приголосні (нн, тт, сс тощо)	один подовжений приголосний	сонний [сон:и ^е й] стаття [стат':а]
групи приголосних, де не відбувається спрощення (-стн-, -стс-)	в усному мовленні відбувається спрощення приголосних: -стн- ⇒ [сн] тощо	баластний [баласний] шістсот [ш'іс:от]

Основні норми вимови голосних і приголосних звуків

Голосні		Норма літературної вимови	Приклади
		ненаголошені [е] [и] зазвичай вимовляємо як [eʲ] , [иʲ]	вітер[в'ітеʲр] крило[криʲлò]
		ненаголошений [о] вимовляємо як [oʲ] лише перед складом з наголошеним у або і	зозуля[зоʲзʉл'а] поріг[поʲр'іг]
Уподібнення приголосних	за м'якістю	приголосні [д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н], [р] перед наступним м'яким або пом'якшеним приголосним стають м'якими	пісня[п'іс'н'а] майбутній[майбʉт'н'ій]
	за дзвінкістю - глухістю	глухі приголосні перед дзвінками стають дзвінками	боротьба[бород'ба] екзамен[еʲгзàмеʲн]
		дзвінкі приголосні перед глухими та в кінці слів вимовляємо дзвінко	доріжка[доʲр'іжка] гриб[гриб]
		оглушення [г] відбувається лише в словах легко, вогко, нігті, кігті, дьогтю та похідних	[лèхко], [вòхко], [н'іхт'і], [к'іхт'і], [д'òхт'у]

Особливості вимови окремих груп приголосних

Орфографічний напис	Вимова	Приклади
-ться	[ц':a]	хочеться [хòче ^и ц':a]
-шся	[с':a]	миришся [мйри ^е с':a]
-жся	[з'с'a]	зважся [звàз'с'a]
-сши	[ш:и ^е]	принісши [при ^е нйш:и ^е]
-жці	[з'ц'i]	книжці [кнйз'ц'i]
-шці	[с'ц'i]	мишці [мйс'ц'i]
-чці	[ц':i]	лисичці [ли ^е сйц':i]
-тч-	[ч:]	отче [òч:е ^и]
-тці	[ц':i]	тітці [т'іц':i]
-зж-	[ж:]	безжурний [бе ^и ж:ўрни ^е й]
-зч-	[жч]	безчестя [бе ^и жчès'т'a]
-зш-	[жш]	розшити [рожшйти ^е й]

Наголос – виділення силою голосу певного складу в слові. Здебільшого слово має один наголос. В українській мові наголос *рухомий* (може переміщуватися зі зміною слова чи його форми : кобза́р – кобза́рі), *вільний* (наголошеними можуть бути різні за порядком склади, на відміну, наприклад, від мов, які мають сталий наголошений склад (чеська – перший, польська – передостанній, французька – останній) дэрево, знання, садівник).

Деякі слова мають подвійний наголос: алфа́віт, весня́ний, за́вжди, ма́буть, по́милка, прòстий, та́кож, п'ятипо́верховий, переко́типо́ле.

В українській мові є чимало слів, у яких мовці дуже часто припускаються помилки у наголошуванні. Щоб краще запам'ятати такі складні випадки, можна згрупувати їх у кілька блоків.

За аналогією наголошуються слова в рядах : метр – міліме́тр, кіломе́тр; двана́дцять – одина́дцять, чотирна́дцять; порта́л – кварта́л; моноло́г – діало́г, катало́г; хло́пець – мо́вець (хло́пці – мо́вці); розві́дник – дові́дник; се́ло - русло́; снігопа́д – листопа́д; засла́ння – вида́ння, визна́ння; сти́льний – ці́нний; квасо́лина – гороши́на; чисти́й – уро́чийсти́й.

Легше слово допомагає запам'ятати важче слово: агроно́м – агроно́мія, гастроно́м – гастроно́мія, вче́ний – вче́ння, інжене́р – інжене́рія, ба́тько – ба́тьківський, бо́ятися – бо́язнь, ва́жити – ва́ги, ви́тратив – ви́трати, зна́к – озна́ка, ві́рш – ві́рші, гу́ртom – гу́ртожиток, гу́сінь – гу́сениця, добу́ти – добу́ток, мно́жити – мно́жник, зру́чно – зру́чний, су́хо – засу́ха, пі́зно – допі́зна.

Однотипними щодо наголошування є слова: одноразо́вий – багаторазо́вий, кількаразо́вий; калігра́фія – кінематогра́фія, флюорогра́фія (але: полігра́фія); газопрові́д – водопрові́д, трубопрові́д (але: електропрові́д); право́писний – літо́писний, машино́писний.

Дієслівний наголос залишається в похідному іменнику: завда́ти – завда́ння, запита́ти – запита́ння, зібра́ти – зібра́ння, навча́ти – навча́ння, обра́ти – обра́ння, поєдна́ти – поєдна́ння.

У багатьох словах наголошеними є склад –ко-, префікс за-, другий склад у префіксі пере- : абетко́вий, зірко́вий, книжко́вий, сороко́вий, шовко́вий, ярмарко́вий; за́гадка, за́кладка (у книзі), за́клепка, за́мазка, за́чіпка, за́куток; пере́біг, пере́кис, пере́пустка, пере́пічка.

Запам'ятаймо прикметники, що мають наголошене закінчення: новий, старий, мілкий, липкий, меткий, тонкий, вузький, низький, терпкий, їдкий, чіткий, жаркий, жорсткий, товстий, черствий, фаховий, цеховий, черговий, маршовий, житловий, торф'яний, листяний, перехідний, чарівний.

ПЕРЕЛІК СЛІВ З НОРМАТИВНИМ НАГОЛОСОМ

А
агрономія
алфавіт
аркушик
асиметрія

Б
багаторазовий
безпринципний
бешкет
благовість
близький
болотистий
бородавка
босоніж
боязнь
бурштинівий
бюлетень

В
ваги (*у множині*)
вантажівка
весняний
вигода (*користь*)
вигода
(зручність)
видання
визвольний
вимого
випадок
виразний
вісити
витрата
вишиваний
відвезти
відвести
відгомін
віднести
відомість
(*список*)
відомість (*дані, повідомлення, популярність*)
вірші
віршовий
вітчим

Г
гальмо, гальма
глядяч
горошина
граблі
гуртожиток

Д
данина
дано
дециметр
дещиця
де-юре

джерелò
дівлячись
дичавіти
діалòг
добовий
добуток
довезти
довести
довідник
догмат
донести
донька
дочка
дрòва

Е
експерт

Є
єретик

Ж
жалюзі

З
завдання
завезти
завести
завжди
завчасу
загадка
заіржавілий
заіржавіти
закінчити
закладка
(*у книжці*)
закрутка
залишити
заміжня
занести
запонка
заробіток
заставка
застібка
застопорити
звисока
зда́лека
зібра́ння
зобразити
зо́зла
зра́ння
зру́чний
зубо́жіння

І
інду́стрія

К
ка́мбала
каталòг

квартàл
кишка
кіломе́тр
кінчити
ко́лесо
ко́лія
копчений
(*дієприкм.*)
копчений
(*прикметник*)
корисний
ко́сий
котрий
крице́вий
кро́ти
кропива́
куліна́рія
ку́рятина

Л
ла́те
листопа́д
літо́пис
лю́стро

М
ма́бу́ть
магісте́рський
(*про вчений ступінь*)
ма́ркетинг
мере́жа
металу́ргія
міліме́тр

Н
навча́ння
нанести
на́пій
на́скрізний
на́чинка
ненави́дити
ненави́сний
ненави́сть
нести
ні́здря
но́вий

О
оби́янка
обра́ння
обру́ч (*іменник*)
оди́на́дцять
одноразо́вий
озна́ка
о́лень
опто́вий
осете́р
ота́ман
о́цет

П
пави́ч
партёр
пе́карський
перевезти
перевести
перекис
переля́к
перенести
перепад
перепис
піала́
підданий
(*дієприкм.*)
підда́ний (*ім., істота*)
підлі́тковий
пізнáння
пі́тний
пи́цєрія
по́друга
по́значка
по́милка
по́ми́щик
по́мòвчати
по́няття
поря́дкòвий
посере́дині
привезти
привести
при́морозок
при́нести
при́чіп
про́діл
про́міжок
псевдо́нім

Р
ра́зом
ре́мінь (*пояс*)
ре́шето
ринко́вий
рівни́на
роздрі́бний
ро́зпірка
руко́пис
руслò

С
сантиме́тр
све́рдло
сере́дина
се́ча
симу́етрія
сі́льськогоспо-
да́рський
сі́мдеся́т
сли́на
соломи́нка
ста́туя

стови́дсòтковий
стриба́ти

Т
текстовий
течі́я
тигровий
тисо́вий
ти́м'яний
траве́стія
тризуб
ту́луб

У
украї́нський
уподо́бання
уро́чисти
усере́дині

Ф
фарту́х
фаховий
фено́мен
фо́льга
фо́рзац

Х
хаòс (*у міфології: стихія*)
хаòс (*безлад*)

Ц
ца́рина
це́мент
це́нтнер
ці́нник

Ч
ча́рівний
черговий
чита́ння
чорно́зем
чорно́слив
чотирна́дцять

Ш
шляхо́провід
шовко́вий
шофе́р

Щ
ще́лепа
щипці
щодо́бовий

Я
ярма́ркòвий

СЛОВЕСНІ ФОРМУЛИ

Буде **г**оже **Г**едзю у **дж**азі – приголосні дзвінкі звуки (**м, в, н, л, р**)

Усе це **к**а**ф**е «**П**та**х** і **ч**а**ш**а» - приголосні глухі звуки

Мав**п**а **Б**у**ф** – губні звуки

Щ(**шч**)е ї**ждж**у – шиплячі звуки

Де ти **з**'їси **ц**і **л**ини **р** **дз** – м'які приголосні звуки

Не бувають м'якими, а лише ***пом'якшеними*** такі приголосні звуки:

1. Губні – [б], [п], [в], [м], [ф]
2. Шиплячі – [ж], [ч], [ш], [дж]
3. Задньоязикові – [г], [к], [х]
4. Гортанний – [ґ]

Я, ю, є, і, ь нянька